

"גם לנשמה מגיע אוכל"

הלות לחשה חיזוקים ואקטואליה לפי סדר פרשיות השבוע

פרשת יתרו שנת תשפ"ג

1. איך בירך יתרו על הניסים שהיה במצרים הרי לא ראה את מקום הניסים?
2. איך בירך יתרו ברכת הגומל על יציאת מצרים הרי הוא לא היה שם?
3. האם מותר לקרוא לאדם בשם אליעזר? הוכח מפרשת השבוע!
4. היכן נמצאים צאצאיו של משה רבנו?
5. האם משה רבנו היה בארץ ישראל? הוכח מפרשת השבוע!
6. האם מותר לקרוא לאדם בשם אליעזר?
7. גוי שנעשה לו נס והתגייר, כשיעבור באותו מקום שנעשה לו נס האם יברך 'שעשה לי נס'? הוכח מפרשת השבוע!
8. האם יש עניין בשמיעת דברי תורה תוך כדי השינה? הוכח מפרשת השבוע!
9. מדוע בשעת מתן תורה התרפאו כל המומים?
10. מדוע התחיל מחבר ה"לכה דודי" ב"שמור וזכור בדבור אחד", הרי בחז"ל אמרין "זכור ושמור בדיבור אחד" כסדר הכתוב?
11. אדם שצם בשבת משום תענית או משום רפואה האם יש לו חיוב לשמוע קידוש? הוכח מפרשת השבוע!
12. האם מותר לנסוע במוצאי שבת עם נהג חילוני שלא הבדיל והרי מכשילו באיסור?
13. מי שעשה קידוש בשבת ואכל ואחר כך הקיא את האוכל האם נחשב קידוש במקום סעודה? הוכח מפרשת השבוע!
14. האם מותר להסתכל על פועלים גוים שעובדים בשבת כדי ללמוד איך לבנות? הוכח מפרשת השבוע!
15. האם יכול אדם לשלוח שליח שיכבד את אביו במקומו דשלוחו של אדם כמותו?
16. האם מי שאין לו אבא ואמא יכול לקיים יותר בהידור מצות כיבוד אב ואם ממי שיש לו?
17. אדם ששמו "אבא" האם בניו יכולים לקרוא לו "אבא"? אשה ששמה "מזל טוב" וילדה האם בניה יכולים לברכה ב"מזל טוב"?
18. אבא שמבקש מבנו שיקנה לו סיגריות האם צריך לשמוע בקולו?
19. האם יש איסור לכתוב את שמו של אביו בלא תואר?
20. האם מותר לקרוא לאחיו הגדול בשמו?
21. האם מותר לאדם לשבת במקומו של אביו לאחר שנפטר אביו מן העולם?

עלון זה יוצא לאור בס"ד ע"י בית המדרש "בית - יוסף"
 לע"נ רבי יוסף ב"ר יצחק ז"ל ויצמן
 רחוב קרית יערים 32 גבעת זאב

ניתן לקבל את העלון מידי שבוע: בהודעה לווצאפ: 052-8144488 או בהודעה למייל: m3138357@gmail.com

איך בירך יתרו על הניסים שהיה במצרים הרי לא ראה את מקום הניסים?

בעיני יעקב (ברכות נ"ד ע"א) מתרץ: כיון דכתוב שבא אל הר האלוהים, והענין הרי היה משה את כל ההרים, נמצא שמשם היה יכול לראות ארץ מצרים ושפיר בירך.

המהרש"א (ברכות דף נד) מתרץ: לכתם במדבר בכלל נס הצלתם ממצרים הוא וראה שם עמהם נסי המן והבאר ועניי כבוד, דאז הוא גמר ניסי מצרים לכן יתרו היה יכול לברך.

ובגילויני הש"ס (שבת ל"א ע"ב) מתרץ: כיון שיצאו ממצרים על פי ציווי ה', וכן מים סוף נסעו על פי ה', וכל מסעיהם היו על פי ה' היו, ועל כן כל המקומות כמקום אחד חשבינן להו, וכמו שאמרין בגמרא במסכת שבת (דף ל"א ע"ב) דהויה ליה מהאי טעמא כסותר על מנת לבנות באותו מקום, אף שהסתירה היא במקום אחד והבניין הוא במקום אחר, ועל כן שפיר הוה ליה כאילו היה במצרים ובים סוף מקומות הנס עצמן.

האמרי אמת (ליקוטים דף ל"ח) מתרץ: שמשו רבינו המשיך הנס והראה והמחיש את הנס לעיניו של יתרו כאילו הוא נעשה עכשיו, הרי זה כמו תמונות שעושים כעת, לכן הוה כאילו שראה את הנס לכן היה יכול לברך על זה.

איך בירך יתרו ברכת הגומל על יציאת מצרים הרי הוא לא היה שם?

מצרים" דהנה מרן בשולחן ערוך (או"ח סימן ר"י"ט סק"ד) מבאר דאפשר לברך ברכת הגומל על טובת חברו, וכתב הרמ"א הטעם בזה"ל, ואין זה ברכה לבטלה מן המברך אף על פי שלא נתחייב בברכה זו, הואיל ואינו מברך רק דרך שבח והודאה על טובת חברו ששבח בה. וכתב הט"ז משמע דוקא ששמח בלבו על שזה נתרפא או ניצל, אבל אינו שמח בלבו כל כך, אלא שאומר כן מפני השלום, אין לברך בשם ומלכות, דהויה ברכה לבטלה, וזהו המבואר כאן, "ויחד יתרו על כל הטובה", דהיינו ששמח על הטובה, ולכן "ויאמר יתרו ברוך ה' אשר הציל", דהיינו דבירך ברכת הגומל משום ששמח על טובת והצלת ישראל, היה יכול לברך על כך ברכת הגומל וההודאה.

הנה מה שכתבו שבעת יציאת מצרים היה חיוב של ברכת הגומל: דבר זה מופיע בדברי הראשונים. המרדכי. (מסכת פסחים סדר של פסח רמז תר"א) כותב: ויש אומרים שלכך צריך שלש מצות לזכר לחמי תודה כדאמרין בגמרא במסכת ברכות (דף נ"ד ע"ב) ארבעה צריכים להודות וחשיב יוצא מבית האסורים, והשתה נמי נגאלו משעבוד מצרים.

האם מותר לקרוא לאדם בשם אליעזר? הוכח מפרשת השבוע!

"ושם האחד אליעזר כי אלוהי אבי בעזרי ויצילני מחרב פרעה" (יח ד) על שם אליעזר בן משה רבינו ע"ה, יש לומר שאף על גב דבשם זה עצמו נקרא מי שהוא ארו, אין לחוש כיון שיש צדיק שנקרא בשם זה.

אך כתב שיש לעיין על משה רבינו ע"ה, כיצד קרא לבנו "אליעזר", הרי אליעזר שלפניו היה ארו? ואף על גב שהוא לא כיון שיהיה נקרא על שם אליעזר עבד אברהם וטעמו ונימוקו עמו "כי אלוהי אבי בעזרי", מכל מקום סוף סוף אליעזר שהיה עד עכשיו היה ארו.

וכתב שהיה אפשר לומר שהיכן דהשם עצמו הוא טוב נאה ויאה, לא משגיחים אם יש אדם רשע שנקרא בשם זה, וכאן שהשם אליעזר הוא טוב מאד, שכיון משה בזה ש"המקום היה בעזרו" לכן משה רבינו קרא אליעזר. אלא שהרב המבי"ט לא הוצרך לזה בנדון שם לגבי השואל שנקרא אליעזר, ויפה אמר שנקרא על שם בנו של משה רבינו ע"ה. אבל למשה רבינו ע"ה עצמו אפשר לומר כאשר אמרנו דהשם עצמו הוא טוב, ע"כ.

היכן נמצאים צאצאיו של משה רבנו?

מצאנו בתורה מקום נוסף שמוזכר את ריבוי צאצאיו של משה רבינו, דהנה בשעה שחטאו ישראל בעגל אמר הקב"ה למשה שברצונו לכלות את כלל ישראל, "וְעַתָּה הִנֵּי קָהָל לִי וְיָחַד אִפְי בְּקֶהָל וְאֶעֱשֶׂה אוֹתָךְ לְגוֹי גְדוֹל" (שמות לב ז). רצה הקב"ה לכלות את כלל ישראל, ולהקים דור חדש שיצא ממשה רבינו, (ועיין בבעל הטורים שם). משה רבינו התפלל שהקב"ה יבטל את הגזירה הנוראה, ואכן הקב"ה קיבל את תפילתו, כמו שנאמר: "וַיִּנְקֶם ה' עַל הַרְעָה אֲשֶׁר דָּבַר לַעֲשׂוֹת לְעַמּוֹ" (שם יב), לאחר שעלה משה שוב אל הר סיני, לקבל את הלוחות השניות, נאמר לו מפי הקב"ה: (שם לד ז) "וַיֹּאמֶר ה' אֲנֹכִי כִרְתַּת בְּרִית נְגִידָה עִמָּךְ וְנִפְלְאוֹת אֲשֶׁר לֹא נִבְרָאוּ בְּכָל הָאָרֶץ וּבְכָל הַגּוֹיִים וְרָאָה כָּל הָעָם אֲשֶׁר אָתָּה בְּקָרְבוֹ אֶת מַעֲשֵׂה ה' כִּי נִרְאָה הוּא אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עִמָּךְ".

"ויאמר יתרו ברוך ה' אשר הציל אתכם מיד מצרים ומיד פרעה" (יח י).

הנה איתא במשנה במסכת ברכות (דף נ"ד ע"א): הרואה מקום שנעשה בו ניסים לישראל אומר ברוך שעשה ניסים לאבותינו במקום הזה. ובגמרא (שם) לפינן מהפסוק דחזינן שיתרו בירך על הניסים שעשה הקב"ה לאבותינו.

המהרש"א (שם) הקשה וז"ל: ואי"ת למאן דאמר דבעי שם ומלכות בכל הברכות, הרי כאן שאמר יתרו ברוך ה' אשר וגו', אין כאן מלכות? מתרצים המהרש"א והפני יהושע אשר הציל אתכם וגו' מתחת יד מצרים הוא במקום מלכות שממשלתו בכל.

יש להקשות: והרי לא מברכים על נס רק כשרואים את מקום הנס, והרי יתרו לא ראה את המקום שנעשה בו הנס, מכיוון שהרי יתרו לא בא אל עם ישראל רק במדבר, אם כן עלינו להבין איך יתרו בירך?

השיטה מקובצת והמאירי מתרצים: כל שרואה הרבים הניצולים כרואה מקום הנס דמי, לכן יתרו כשראה את עם ישראל שניצלו היה יכול לברך כמו שראה את המקום ממש, וכך פוסק להלכה הרמ"א (או"ח סימן ר"ח).

הנה בש"ד (בפרשה י"ח ז) כתב על מה שאמר יתרו ברוך ה' אשר הציל אתכם, דבירך ברכת הגומל כמו שאומרת הגמרא במסכת ברכות (דף נ"ד ע"ב) שאם היה חייב לברך ובא אחר ובירך, ברוך אשר גמלך כל טוב ואמר אמן יצא ידי חובה, לזה ישראל היו חייבים לברך ובא יתרו ובירך להוציאם ידי חובתם.

וכן כתב בתורת חיים על דברי הגמרא במסכת סנהדרין (דף צ"ד ע"א) כל מי שנעשה לו נס צריך להודות ולומר ברוך כדאיתא בגמרא במסכת ברכות (דף נ"ד ע"ב) ארבעה צריכים להודות וכו'. מאי מברך? אמר רב יהודה ברוך הגומל חסדים טובים, ובגמרא שם משמע דאם בירך אחר ואמר ברוך ה' אשר גמלך טוב וכו' וענה אמן יצא ואפילו לכתחילה משמע דשפיר למעבד הכי דקאמר התם רב יהודה חלש ואתפח על לגביה רב חנן בגדתאה ורבנן אמרי ליה בריך רחמנא דיהבך לן ולא יהבך לעפרה אמר להו פטרותן תו מלאדויי, ואם כן בשעה שאמר יתרו לפני משה וכל ישראל ברוך ה' אשר הציל אתכם וגו' מסתמא כולם ענו ואמרו אמן, ויצאו חובת הגומל.

וכן כתב בחידושי הגר"י (סימן צ"ח) על הפסוק "ויחד יתרו על כל הטובה אשר עשה ה' לישראל וגו'", ויאמר יתרו ברוך ד' אשר הציל אתכם מיד

"ושם האחד אליעזר כי אלוהי אבי בעזרי ויצילני מחרב פרעה" (יח ד)

בשו"ת המבי"ט (ח"א סי' רע"ו) כתב שאין זה ראוי לקרוא לבן אדם בשם "אדם" או בשם "נח" או בשם "שם ועבר", אלא יש לאדם לקרוא שמות רק שנזכרו מאברהם אבינו ואילך. וממשיך המבי"ט וכותב שם שמי שנקרא בשם "יפת" וכיוצא בו מהשמות שקדמו לאברהם, אינו בכלל מי שעמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו. ושם כתב המבי"ט את תשובתו לה"ר אליעזר, וכתב לו שמה שנקרא "אליעזר", אין שמו על שם אליעזר עבד אברהם דהוא ארו, אלא שמו הטוב על שם אליעזר בן משה רבינו ע"ה, עכ"ל.

והנה החיד"א בספרו שם הגדולים (מערכת א' אות לד) הביא את דבריו והאריך בזה, ובתוך דבריו כתב, שמה שכתב המבי"ט, שנקרא "אליעזר",

"ושם האחד אליעזר כי אלוהי אבי בעזרי ויצילני מחרב פרעה" (יח ד)

רבינו בחיי עומד על הלשון "האחד" שנאמר לגבי אליעזר, ופירש זאת על פי מה שרואים ממה שנאמר בספר דברי הימים, שזרעו של משה רבינו, צאצאיו של אליעזר בנו התרבו מאוד, וכך נאמר בדברי הימים (א כג-יז) "וַיִּהְיוּ בְנֵי אֱלִיעֶזֶר חֲמִשָּׁה הָרָאשׁ וְלֹא הָיָה לְאֱלִיעֶזֶר בָּנִים אֲחֵרִים וּבְנֵי חַתְמֶלֶךְ רָבּוּ לְמִעֲלָה וּדְרָשׁוּ רְבוּתוֹ ז"ל בגמרא במסכת ברכות (דף ז ע"א) שיצאו מהם ששים ריבוא צאצאים כיוצאי מצרים. וכתב שכיון "שכח הריבוי הוא מכח האחדות", לכן הזכיר דווקא באליעזר לשון "אחד" להורות את הריבוי שבא מכח האחד, ע"כ.

כירואן (תוניסיה) לאחד מהגאונים רבי צמח גאון שהיה ראש ישיבה במתה מחסיה שבבל, (נדפסה לראשונה במניטובה לפני שנת 1480, ומופיע באוצר המדרשים אייזנשטיין ערך אלדד הדני) שספרו שאלדד היה אצלם, וסיפר להם שביקר מעבר לנהר סמבטיון אצל היושבים שם, שהם יהודים, ומזכיר שם שפגש את בני משה רבינו שגם יושבים שם. וז"ל האיגרת שם ביחס ל"בני משה": "כשחבר בית המקדש עלו ישראל לבלבל, עמדו הכשדיים על בני משה אמרו להם, שירו לנו משיר ציון, עמדו בני משה וגעו בבכייה לפני הקב"ה ובתתו אצבעותיהם בשיניהם לומר, האצבעות שהיו מכין בהן בבית המקדש היאך נכה בהן בארץ טמאה, ובא הענן ונשאם עם אוהליהם וצאנם ובקרום והולכים לחווילה והורידם שם בלילה.

ורבי צמח גאון בתשובתו לאנשי כירואן כותב בתוך דבריו: "וכי בני משה אצלם ונהר סמבטיון מקיף עליהם – אמת אמר, שכך אומרים חז"ל במדרש שהגלה נבוכדנצר לוויים בני משה ששים ריבוא וכיון שהגיעו לנהרות בבל הם וכינוריהם אירע להם כמו שסיפר לכם ר' אלדד".

אלדד הביא עמו משם הנהגות והלכות חדשות שלא מוזכרות במשנה ובגמרא, ודנו הראשונים בדבריו ובפסיקת ההלכה בנושאים אלו, למשל, אלדד הדני הביא הלכה שצריך להוציא את כל הדם מהבהמה בשעת שחיטה, והוא אוסר את הדם שנבלע באברים בניגוד להלכה המקובלת. (ועיני בראשונים שדנו בדבריו, כרש"י בספר הפרדס סימן רמ"ח, וספר האשכול הלכות שחיטת חולין פ"ב, ובשו"ת מהר"ם מרוטנבורג סימן קצ"ג)

ובאבן עזרא (שמות ב כב) כתב וז"ל: "כלל אומר לך, כל ספר שלא כתבוהו נביאים או חכמים מפי הקבלה, אין לסמוך עליו, ואף כי יש בו דברים שמכחישים הדעת הנכונה, וככה ספר זרובבל. וגם ספר אלדד הדני ודומה לה". (ועיני באריכות בסדר הדורות ד"א תרל"ב, ושם הגדולים מערכת צ אות י)

ובתרגום יונתן בן עוזיאל (שם) מפרש את מה שנאמר "הנה אנכי כורת ברית", שהקב"ה אמר למשה שהוא כורת ברית שלא אחליף את עם ישראל בעם אחר, אבל אמר למשה שממך יצאו רבים צדיקים, ואת מה שנאמר "קָנַד כָּל עַמְּךָ אֶעֱשֶׂה נְפִלְאוֹת", מפרש את נפלאות אלו על הזמן שילכו בשבי על נהרות בבל, ואעלה אותם משם ואשכין אותם מעבר לנהר סמבטיון", ע"כ.

נמצא שאמנם מחל ה' לעם ישראל ולא קיים את הגזירה לכלותם, אבל את דבריו שאמר "ואעשה אותך לגוי גדול", לא ביטל וזרעו של משה רבינו התרבו והיו צדיקים.

רבנו יוסף חיים בספרו בן איש חי (שנה ב' פרשת תרומה) מביא את דברי התרגום יונתן, ומפרש את מה שמביא שישבו בנהר סמבטיון, שזה הולך על מה שפירש בהתחלה על צאצאי משה רבינו הצדיקים, שעליהם נאמר שיושבים מעבר לנהר סמבטיון. ומפרש שם, את החיבור שבין משה רבינו לנהר סמבטיון, שכיזוע משה רבינו הוא כנגד יום השבת, וזה שאומרים בשבת "ישמח משה במתנת חלקו", וכן "מזמור שיר ליום השבת", ראשי תיבות "למשה" (ועי"ש שהאריך בזה) וכתב שלכן זכה משה רבינו עליו השלום שבניו יושבים אצל נהר סמבטיון, שנהר זה הוא עד המעיד על השבת, כמו שמובא בגמרא במסכת סנהדרין (דף סה ע"א) וכתב רש"י: שהוא נהר של אבנים שכל השבוע גועש ורועש, ובשבת נח. והוסיף שם לפרש לפי זה מה שנאמר (דברי הימים שם) לגבי צאצאי משה רבינו, "ובני רחביה רבו למעלה ראשי", שלמעלה מאותיות ראש כפי מדרגות המספר, יש אותיות שבת (ר-ש-א-ב-ש-ת).

והנה ידוע ומפורסם בספרות התורנית וההלכתית, על אדם שחי בערך בשנת ד' אלפים תר"מ, ושמו "אלדד הדני" משבט דן, שהיה סוחר ונוסע ממקום למקום ברחבי העולם, המקור הראשון שהוזכר היא באיגרת ששלחו אנשי

האם משה רבינו היה בארץ ישראל? הוכח מפרשת השבוע!

וזה לשון קודשו של התרגום יונתן בן עוזיאל: "וטענית יתכון על עננים כי על גדפי נשרים מן פילוסין (רעמסס) ואובילית יתכון לאתר בית מוקדשא למעבד תמן פסחא ובההוא ליליא אתיבית יתכון לפילוסין ומתמן קריבית יתכון לאולפן אוריית".

אם כך נמצא לנו חידוש שהוא פלא מופלא שמשה רבינו היה עם כלל ישראל בארץ ישראל בשעת הקרבת קרבן פסח.

האם מותר לקרוא לאדם בשם אליעזר?

דבשם זה עצמו נקרא מי שהוא ארור, אין לחוש כיון שיש צדיק שנקרא בשם זה. וכן כתבו התוספות בגמרא במסכת שבת (דף יב) אך כתב שיש לעיין על משה רבינו ע"ה, כיצד קרא לבנו "אליעזר", הרי אליעזר שלפניו היה ארור, ואף על גב שהוא לא כיון שיהיה נקרא על שם אליעזר עבד אברהם וטעמו ונימוקו עמו "כי אלוהי אבי בעזרי", מכל מקום סוף סוף אליעזר שהיה עד עכשיו היה ארור.

וכתב שהיה אפשר לומר שהיכן דהשם עצמו הוא טוב נאה ויאה, לא משגיחים אם יש אדם רשע שנקרא בשם זה, וכאן שהשם אליעזר הוא טוב מאד, שכיון משה בזה ש"המקום היה בעזרו" לכן משה רבינו קרא אליעזר. אלא שהרב המב"י לא הוצרך לזה בנידונו שם לגבי השואל שנקרא אליעזר, ויפה אמר שנקרא על שם בנו של משה רבינו ע"ה. אבל למשה רבינו ע"ה עצמו אפשר לומר כאשר אמרנו דהשם עצמו הוא טוב, ע"כ.

"אתם ראייתם אשר עשיתי למצרים ואשא אתכם על כנפי נשרים ואבא אתכם אלי" (יט ד).

בתרגום יונתן בן עוזיאל, מובא שלקח הקב"ה את כלל ישראל מרעמסס על כנפי נשרים והביאם לארץ ישראל למקום המקדש בשביל לעשות את קרבן פסח, והחזירם באותו לילה.

"וְשֵׁם הָאֶחָד אֱלִיעֶזֶר כִּי אֱלוֹהֵי אָבִי בְעֶזְרִי וַיְצִילֵנִי מִחֶרֶב פְּרָעָה" (יח ד).

בשו"ת המב"י (ח"א סימן רע"ו) כתב שלא ראוי לקרוא לאדם על בשם "אדם" או "נח" או "שם ועבר", אלא יש לקרוא שמות רק שנזכרו מאברהם אבינו ואילך.

וכתב עוד שם, שאדם ששמו נקרא בשם "יפת" וכיוצא בו מהשמות שקדמו לאברהם אבינו, אינו בכלל מי שעמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו. ושם כתב המב"י את תשובתו לה"ר אליעזר, וכתב לו שמה שנקרא "אליעזר", אין שמו על שם אליעזר עבד אברהם דהוא ארור, אלא שמו הטוב על שם אליעזר בן משה רבינו ע"ה, עכ"ל.

רבי חיים דוד אזולאי החיד"א בספרו שם הגדולים (מערכת א' אות לד) הביא את דבריו והאריך בזה, ובתוך דבריו כתב, שמה שכתב המב"י, שנקרא "אליעזר", על שם אליעזר בן משה רבינו ע"ה, יש לומר שאף על גב

גוי שנעשה לו נס והתגייר, כשיעבור באותו מקום שנעשה לו נס האם יברך 'שעשה לי נס'! הוכח מפרשת השבוע!

לאור זאת נראה שכיון שגם גוי חייב להודות על ניסים שאירעו לו כמו שנאמר ביונה (א טז) 'ויזבחו זבח לה' וידרו נדרים'. ופירש התרגום ואמרו לדבחה דבח קדם ה', הרי שהקריבו קרבן על זה שנצלו, וא"כ גם לאחר שנתגייר חייב להודות כיון שהיה חייב כך גם בהיותו גוי. ובפרט לפי מה שכתב רש"י שהגויים נתייירו, הרי שגר שנתגייר צריך להודות על מה שקרא לו בגיותו.

אמנם בגמרא במסכת מנחות (דף עג ע"ב) נאמר שגוי אינו מביא קרבן תודה, כרבי עקיבא שכן פסק הרמב"ם כמותו, שאני התם משום שאין לבו לשמים שהרי הקרבן נאכל, ואולי קרבן תודה שלו, הוא קרבן עולה.

עוד ראה אפשר להביא, שהרי כל הדינים שחייבים לברך על ניסים שאירעו לאבותינו למדין מיתרו שהיה גר, כמבואר בגמרא במסכת ברכות (דף נד

"ויאמר יתרו ברוך ה' אשר הציל אתכם מיד מצרים ומיד פרעה אשר הציל את העם מתחת יד מצרים" (יח י)

גוי שנעשה לו נס ונתגייר, וכעת הוא עובר באותו מקום כשהוא יהודי, האם חייב לברך שעשה לי נס במקום הזה, או שמה כקטן שנולד דמי ואין לו כל קשר עם מה שעבר עליו בהיותו נכרי?

נאמר בשו"ת חוות יאיר (סימן עט) שאף שגר שנתגייר כקטן שנולד דמי, מכל מקום אינו לגמרי כקטן שנולד, ואם כשהיה גוי לוה ממון או שגול חפץ ונתגייר חייב להשיב, שהרי כשהיה גוי היה חייב להשיבם, אבל אם מצא אבדה של ישראל ונתגייר פטור מלהשיב, שהרי לא נצטווה בגיותו.

אמנם הגרש"י אורבאך זצוק"ל בספרו מנחת שלמה (תנינא סימן ס) כתב שאדם מבוגר שלא נימול בילדותו אלא כעת, חייב לברך הגומל אחרי שהוא נתרפא, אמנם גר שנתגייר אינו מברך אחר שטבל כי בזמן שהיה בסכנה היה עדיין בגוינותו. הרי שאין מברך על נס שהיה לו כשהיה גוי. (חש"ח בכורות מז ע"א).

ע"א) שאמר 'ברוך ה' אשר הציל אתכם' (שמות יח-ט), ואולי אפשר לומר שהוא כל שכן, אם מברך על נסים שאירעו לאבותינו, כל שכן שמברך על נס שאירע לו עצמו קודם שנעשה גר.

האם יש עניין בשמיעת דברי תורה תוך כדי השינה? הוכח מפרשת השבוע!

תחילה יש להדגיש, שבאופן שהשמיעה גורמת להפרעה בשינה מחמת אי השקט וכדומה, וממילא הבחור יתבטל מעט מהלימוד במשך היום, בוודאי שאין בזה ענין, וכל השאלה שייכת רק באופן שלא קיים ביטול תורה.

והנה כתב רבנו יוסף חיים זיע"א בספרו בן יהוידע על דברי הגמרא במסכת עירובין (דף יח): אם האדם עוסק בתורה בלילה בביתו, ששם נמצאת אשתו, אף על פי שהיא אינה לומדת וגם אינה מבינה, היא שומעת, ואפילו כאשר היא ישנה, נשמעת שומעת דברי תורה וקולטת אותם, וכמו שאמרו חכמים במשנה במסכת אבות (פ"ב מ"ח) על רבי יהושע בן חנניה 'אשרי יולדתו', שאמו גרמה לו להתחכם בתורה, שאחר שילדה אותו, נטלה עריסתו והניחתו בבית המדרש, אמרו לה, מה טיבו של קטן זה בבית המדרש, שאינו שומע ואינו מבין? ותאמר להם, כדי שיכנסו דברי תורה באוזניו. ועדיין יש להבין, מה תועלת בזה כיון שאינו מבין... כי נשמטו מבינה וקולטת דברי תורה. נמצא גם אדם שאינו מבין או אם הוא ישן, מרוויח מדברי תורה שלומדים סמוך לו, שאף על גב דאיהו לא חזי מזילה חזי וכמו שאומרת הגמרא במסכת סנהדרין (דף צד ע"א), עכ"ל.

ואמנם יש עדיין מקום לחלק, בין אופן שהאוזניים קולטות לימוד שמגיע מאחד שמקיים בפועל מצוות תלמוד תורה כגון התינוק שהגיע לבית המדרש וקלט את לימוד התלמידי חכמים, לבין אופן שלמעשה אף אחד לא לומד ממש, אלא האוזניים קולטות דברי תורה [כגון מיטייפ]. ובכל זאת נראה שגם בנידוננו קיימת סגולה מסוימת בשמיעת הדברי תורה. (חש"ח בכורות ה ע"ב).

מדוע בשעת מתן תורה התרפאו כל המומים?

ידוע הסיפור שכאשר המהר"ם שיק היה על ערש דווי ימים ספורים לפני פטירתו, בא אליו בעל היטב לב לחוסט כדי לבקרו, וכידוע שררה אהבה רבה בין הייט"ל לבין הגה"ק המהר"ם שיק, והתאונן אז המהר"ם שיק בפני בעל היטב לב באמרו, סיגעטער רב אינני יודע מדוע מגיעים לי ייסורים גדולים כאלו? נענה בעל היטב לב ואמר לו: חוסטער רב, פשפש ולא מצא יתלה בביטול תורה (ברכות דף ה ע"א). השיבו המהר"ם שיק: ביטול תורה אינני מוצא אצלי כלל והיה אז כבן שבעים שנה באמרו זאת, אמר לו בעל היטב לב: חלילה, לא לכך נתכוונתי, אלא התכוונתי לומר יתלה ויאמר בבקשתו להשי"ת שהייסורים מבטלים אותו מתלמוד תורה, וכיון שהעולם צריכים לו ורצונו ללמוד תורה יעזרהו השי"ת שילכו ממנו הייסורים כדי שיוכל לעסוק בתורה בבריאות השלימה בלי הפרעה. נענה בעל היטב לב להמהר"ם שיק וואס פעלט אייך, חוסטער רב, נענה המהר"ם שיק "גאר ניכט, נאר כח" נענה ואמר היטב לב: כתיב ישעיה מ' ל"א "וקווי ה' יחליפו כח", והכוונה היא, שקונים כח מהקב"ה, שהוא הנותן ליעף כח, על ידי קנין חליפין, וזהו על ידי אמונה און בטחון, ובחזרה נותן הקב"ה כח, וזהו הפירוש וקווי ה' יחליפו כח, שעל ידי אמונה ובטחון יכולים לקנות בקניין חליפין כח מהשי"ת.

ונראה לומר עוד טעם מדוע נתרפאו כל המומים: על פי מה דאיתא בגמרא במסכת עירובין (דף נ"ד ע"א) אמר רבי יהושע בן לוי חש בראשו יעסוק בתורה, שנאמר: "כי לוויית חן הם לראשך", חש בגרונו יעסוק בתורה, שנאמר: "וענקים לגרגרתך", חש במעיני יעסוק בתורה, שנאמר: "רפאות תהי לשרך", חש בעצמותיו יעסוק בתורה, שנאמר: "ושקווי לעצמותיך", חש בכל גופו יעסוק בתורה, שנאמר: "ולכל בשרו מרפא". ולכן רצה הקב"ה להראות לעם ישראל שרק אם הם יקבלו על עצמם עול תורה מיד תתרפאו ולא יהיו חולים.

"בחדש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים ביום הזה באו מדבר סיני" (יט א)

מעשה בבחור מתמיד שהיה נוהג לשמוע שיעור מוקלט באוזניות לפני השינה, ובדרך כלל נרדם תוך כדי שמיעת השיעור. ובא לשאול האם יש עניין סגולי מסוים בשמיעת דברי התורה תוך כדי השינה, או שמא אין בזה עניין, משום שממילא אין זה לימוד בהבנה?

הנה איתא במדרש רבה פרשת נשא (פרשה ז): בשעה שיצאו ישראל ממצרים היו כל רובן בעלי מומים, למה? מפני שהיו יגיעים בטיט ובלבנים ועולים לראש הבניין ומי שהוא בונה על ידי שהיו עולים לראשי הדמוסין או האבן נופלת וקוטעת ידו או הקורה או הטיט נכנס בעיניו והוא נסמא והיו בעלי מומים. כיון שבאו למדבר סיני אמר האלוהים: כך הוא כבודה של תורה שאתן אותה לדור בעלי מומים: ואם אמתין עד שיעמדו אחרים הרי אני משהא במתן תורה. מה עשה האלוהים? אמר למלאכים שירדו אצל ישראל וירפאו אותן. ותדע לך שכן א"ר יהודה א"ר סימון מנין שלא היה בהן חגרי? שנאמר: "ויתייצבו בתחתית ההר" (שמות יט) ואין נצב אלא על רגליו, מנין שלא היה בהן גידמים? שנאמר: "וכל אשר דבר ה' נעשה ונשמע" (שם כד), ומנין שלא היה בהן חרשין? שנאמר: "ונשמע", ומנין שלא היה בהן סומים? שנאמר: "וכל העם רואים את הקולות" (שמות כ), ומנין שלא היה בהן אילמים? שנאמר: "ויוענו כל העם" נמצאת אומר שהרי נתרפאו כולן, ואם אין אתה למד מכאן יש לך ללמוד ממקום אחר שנאמר: "כל המחלה אשר שמת" וגו' הרי לך שנתרפאו.

מדברי המדרש משמע שכל הסיבה שהתרפאו כל הבעלי מומים בעם ישראל משום שזה לא מכובד שבעלי מומים יקבלו את התורה. ולפי דברי המדרש אפשר לומר שהכוונה מה שאנו אומרים בברכת שבע ברכות "שהכל ברא לכבודו, שעשה את כולם בריאים לכבודו של הקב"ה, דהיינו כמו דאיתא במדרש שאין כבוד שבני תורה חולים.

נראה לומר עוד טעם: משום דאיתא בגמרא במסכת מגילה (דף כ"ח ע"ב) שמעתא בעי צילותא היינו כדי שיוכלו ללמוד צריך שלווה הנפש ורוגע, וכן אומרת הגמרא במסכת עירובין (דף ס"ה ע"א) אמר אביי אי אמרה לי אם קריב כותחא לא תנאי, אמר רבא אי קרצתן כינה לא תנאי, רואים שהאמוראים הקדושים העידו דכל טרדה קטנה מפריעה מלימוד התורה, ואדם שהוא בעל ייסורים קשה לו להתרכז וללמוד לכן נתרפאו כל המומים כדי שיוכלו ללמוד.

מדוע התחיל מחבר ה"לכה דודי" ב"שמור וזכור בדבור אחד", הרי בחז"ל אמרינן "זכור ושמור בדיבור אחד" כסדר הכתוב?

רבי שלמה הלוי אלקבץ זצ"ל מצפת שחיבר את הפיוט "לכה דודי" (נפטר ה' אלפים של"ו – 8711) מתחיל הבית הראשון "שמור וזכור בדבור אחד, השמענו אל המיוחד".

וצריך להבין מדוע המחבר הפך הסדר והקדים שמור לזכור, הלא בלוחות הראשונות נאמר: "זכור את יום השבת לקדשו"? ואם כן היה לו לכתוב "זכור ושמור בדבור אחד", כמו סדר הכתוב.

"זכור את יום השבת לקדשו" (כ ח).

בלוחות הראשונות כתוב "זכור את יום השבת", ובלוחות השניות בפרשת ואתחנן (דברים ה יב) כתיב "שמור את יום השבת", רש"י מביא את דברי המכילתא (פרשה ז) וכך נאמר גם בגמרא במסכת ראש השנה (דף כז ע"א) ש"זכור ושמור" בדבור אחד נאמרו.

משו"ת תירוש ויצהר, והביא שבברכת שמעון כתב ע"ז ביאור מהמהר"ם שפירא זצ"ל.

ובספר ברוך שאמר (פירוש על התפילה לבעל התורה תמימה) הקשה על תירוץ זה: אם לשם העניין של ציון שמו של מחבר הפיוט בראשי תיבות, היה יכול לפתוח את הפיוט באופן שיתקיימו שני העניינים, שהיה אומר "שבת קודש זכור ושמור בדיבור אחד"? ועל כן כותב שיש טעם הגון וראוי לקבוע "שמור" קודם "זכור", והוא ע"פ מה שהביא הרמב"ן כאן ממדרשו של רבי נחוניא בן הקנה (ספר הבהיר אות קפב) "שהזכירו עוד סוד גדול ב"זכור ושמור", ועל הכלל תהיה הזכירה ביום והשמירה בלילה, וזהו מאמר החכמים בגמרא במסכת בבא קמא (דף לב) שאומרים בערב שבת "בואי כלה בואי כלה", באו ונצא לקראת שבת מלכתא, ויקראו לברכת היום קידושה רבא (פסחים קו.). שהוא הקדוש הגדול, ותבין זה", ע"כ.

ואם כן לפי זה נראה שכיון שקבעו חכמים פזמון זה לאומרו בכניסת ליל שבת, לכן הוא מסודר "שמור" שהוא בלילה, ורק אחר כך "זכור" שזה ליום השבת.

אדם שצם בשבת משום תענית או משום רפואה האם יש לו חיוב לשמוע קידוש? הוכח מפרשת השבוע!

מבטלין הקידוש מפני הסעודה, ויש מי שכתב שאין מקדש אלא א"כ יטעום כזית וזה נראה עיקר, חזינן דהוא סובר דאין חיוב לקדש אלא א"כ אוכל.

וכן פסק הגר"י וייס זצוק"ל בספרו שו"ת מנחת יצחק (חלק ח' סימן ל' אות ה') בחולה שאינו יכול לאכול ולשתות כלום וניזון שלא ע"י הפה שאין צריך לקדש ע"פ ספר הבתים הנ"ל דהיא דאין סעודה אין צריך לקדש.

וכן כתב הגרמ"ש שטרנבוך בספרו תשובות והנהגות (ח"ב סימן ק"ס) שנשאל מאשה יולדת שניתחו אותה והרופאים ציוו לה שלא תאכל ולא תשתה עד אחרי שבת ונוזנית על ידי אינפוזיה, מה דינה לענין קידוש, ופסק שיתכוון לצאת ידי קידוש במה שתאמר זכור את יום השבת לקדשו זכר ליציאת מצרים ויוצאת בכך חיובה מן התורה.

אבל במטה אפרים בהלכות ראש השנה (סימן תקצ"ז ס"ק י"ב) כתב: דמי שמתענה בראש השנה מחמת מנהג או תענית חלום ישמע קידוש מאחרים.

וכן כתב הפרי מגדים (או"ח סימן תרצ"ג א"א ס"ק ג') דהמתענה בשבת צריך לעשות קידוש על הכוס וליתנו לאחר לשתות.

וכן פסק בשו"ת ציץ אליעזר (חלק י"ב סימן כ"ד) שנשאל בענין מי שאסור באכילה ושתיה האם חייב בקידוש היום, ודעתו שחייב לקדש בלא כוס כדי לצאת ידי חובת קידוש מן התורה.

ולענין הלכה: מי שחולה או מתענה בשבת בתפלה בוודאי צריך לכוון לצאת ידי קידוש, ואף יש לו חיוב ללכת לשמוע קידוש ממי שמקדש על היין, אבל על הכוס לא יברך כיון דהויא מחלוקת הפוסקים אמרינן ספק ברכות להקל, וכן כתב בשו"ת כפי אהרון סימן ל"ח.

מי שעשה קידוש בשבת ואכל ואחר כך הקיא את האוכל האם נחשב קידוש במקום סעודה? הוכח מפרשת השבוע!

א"כ בנידון דידן אין זה בגדר עונג ולא נחשב במקום סעודה שהיא דין עונג, ואינו יוצא ידי חובתו, ועיין בספר פתח הדביר (או"ח סימן רע"ג) מה שהאריך בשאלה זו.

ולכאורה יש להעיר על כך דהא לגבי דין קידוש במקום סעודה פסקין דמהני אם שתי עוד כוס יין, ולסעודת שבת בוודאי לא יצא אם שתי כוס יין, חזינן דדין עונג הנאמר בסעודת שבת, אינה דין אחד עם העונג דבעינן בקידוש במקום סעודה דשם בעינן קביעות והיה קביעות, ואפילו אם הקיא נראה לי דיצא קידוש במקום סעודה.

האם מותר לנסוע במוצאי שבת עם נהג חילוני שלא הבדיל והרי מכשילו באיסור?

לשבח משאר הימים שלפניו ואחריו, שנאמר זכור את יום השבת לקדשו, כלומר זכרהו זכר קדושה וגדולה.

וכתב במשנה ברורה (סימן רצ"ו) דהרמב"ם סובר דמצוות הבדלה היא דבר תורה כמו קידוש והוא בכלל זכור את יום השבת לקדשו שצריך לזכור אותו ולקדשו בין בכניסתו ובין ביציאתו בכניסה בקידוש וביציאה בהבדלה לומר שהוא מובדל בקדושה בראש ובסוף משאר ימים, ויש אומרים שהוא מדברי סופרים ואסמכוהו אקרא. והרי קימ"ל בדברי מרן בשולחן ערוך (או"ח סימן רצ"ט סק"י) שיאסור לעשות שום מלאכה קודם שיבדיל.

ובאמת שבספר סדר היום (לרבי משה מכיר זצ"ל ריש מתיבתא בעין זיתים שנמצא ליד צפת, סדר ערב שבת, נדפס לראשונה ב 1599, 20 שנה לאחר פטירת בעל ה"לכה דודי" שנה אחר פטירת בעל ה"לכה דודי") מביא את הנוסח ב"לכה דודי" - "זכור ושמור בדיבור אחד".

וכן מובא בפסיקתא זוטרטא (לקח טוב - ואתחנן) "שמור וזכור בדבור אחד", וכן בזוהר (חלק ג קפ) "ועל דא שמור וזכור כחדא מחברין".

והרב משנה קליין זצוק"ל בספרו "משנה הלכות" (ח"ד סימן לה) העיר שכבר ברמב"ם (סדר תפילות - בנוסח תפילת מוסף) כתב: "ברכה אמצעית של מוסף שבת, "למשה צוית על הר סיני מצות שבת שמור וזכור ובו ציוונו ה' אלוקינו להקריב לך קרבן מוסף כראוי", חזינן שכבר הרמב"ם הקדים "שמור לזכור", ועי"ש מה ששייב.

ובליקוטי מהרי"ח כתב שרצון המחבר לציין את שמו בראשי החרוזים הוא שהביאו להפך את הסדר ולהציב בראש החרוז הראשון את תיבת "שמור" שנמצאת מתחת באות "ש" משמו. וכן כתב בפרדס יוסף (ואתחנן אות קכו)

"זכור את יום השבת לקדשו" (כ ח)

יש לחקור מי שאינו אוכל בשבת כגון שמתענה או מסיבת רפואה אינו אוכל האם יש לו חיוב לשמוע קידוש מאחר או דילמא כיון שאינו אוכל אין שום ענין שישמע קידוש דדווקא למי שאוכל נתקן קידוש על היין.

הנה בתוספות רי"ד בגמרא במסכת פסחים (מהדורה תליתאה דף קי"ד ע"א ד"ה שהיין גורם) וכן במהדורה תנינא דף ק"ו ע"א, מובא בהליכות שלמה (סימן רע"א ס"ק ב') כתב דהיא דליכא סעודה לא מחייב בקידוש, ומשום הכי לא מקדשינן בליל יום כיפור שחל בשבת, כיון דליכא סעודה ליכא חיוב לקדש.

וכן כתב החיד"א בספרו ברכי יוסף (סימן ער"ס ס"ק א') וכן בשו"ת ברכה וז"ל וראיתי בספר הבתים שכתב וז"ל יש מן הגדולים שכתב מי שאין בדעתו לאכול בלילי שבת מקדש על היין, ואף על פי שאין שם סעודה שאין

יש לחקור אדם שקידש בשבת ואכל ואחר כך הקיא את הכל האם נחשב לקידוש במקום סעודה או דילמא כיון דהקיא לא מקרי עונג.

הנה הגרצ"פ פרנק זצוק"ל בספרו הר צבי (או"ח ח"א סימן קס"ג) נשאל בספק הנ"ל אם קידש ואכל ואח"כ הקיא האם נחשב לקידוש במקום סעודה. ומסיק: שמאחר שדין קידוש במקום סעודה נלמד מהכתוב וקראת לשבת עונג, כמו שמבואר ברשב"ם בגמרא במסכת פסחים (דף ק"א ע"א) וכן בשו"ת כתב סופר (או"ח סימן צ"ו) כתב שאם אכל חצי כזית והקיא וחזר ואכל אין יוצא בזה ידי חובת סעודת שבת, מפני שאין זה נחשב עונג,

"זכור את יום השבת לקדשו" (כ ח)

הנה הרמב"ם בהלכות שבת (פרק כ"ט הלכה א') כתב וז"ל: מצות עשה מן התורה לקדש את יום השבת בדברים שנאמר זכור את יום השבת לקדשו, כלומר זכרהו זכירת שבת וקידוש, וצריך לזכרהו בכניסתו וביציאתו, בכניסתו בקידוש היום וביציאתו בהבדלה.

וכן כתב החינוך בפרשת השבוע (מצוה ל"א) וז"ל לדבר דברים ביום שבת בהכנסתו וכן ביציאתו, שיהיה בהם זכר גדולת היום ומעלתו והבדלתו

אבל בשו"ת צ"ץ אליעזר (חלק י"א סימן ל"ד) חולק וסבירא ליה שאי אפשר לצאת באמירת שבע טוב ידי חובת, הבדלה בהיות ובמלים אלה לא מוזכרת הבדלה בין קודש לחול, ויעויין בספר המצוות לרמב"ם (מצות עשה קנ"ה) שכותב שהבדלה היא גם כן חלק מזכירת שבת ותקנת מצותיה, וכן יעויין בספר החינוך (מצוה ל"א) שכותב שהמצווה היא לדבר דברים ביום שבת בכניסתו וכן ביציאתו שיהיה בהם זכר גדולת היום ומעלתו והבדלתו לשבח משאר הימים עיין שם, ואם כן יש צורך להזכיר במלים של הבדלה הקודש והחול וההבדלה בהם.

בפסקי תשובות (סימן רצ"ט) כתב: כיון שלא קידש את השבת לא שייך אצלו כלל הבדלה, שהרי לא ניכר בין שבת לחול, לכן אין בו חיוב הבדלה.

האם מותר להסתכל על פועלים גוים שעובדים בשבת כדי ללמוד איך לבנות? הוכח מפרשת השבוע!

אבל בשו"ת שאילת יעב"ץ (חלק א' סימן מ"א ד"ה לכן אהובי כבני) חולק על זה: ששאל באחד שרוצה ללמוד לעשות ניתוחים בשבת ולהשיג על ידי כך ידיעת אותה אומנות דבר זה איסור מוחלט הוא שיש בו משום גזרה שמא יבא הדבר לידי חילול שבת במלאכה גמורה ג"כ. כיוצא בו אמרו ששינוי לא יצא הבלבד עם חשכה וכמו שמצינו שגזרו כמה גזרות כדומה לזו שמא יעלה ויתלוש שמא יתקן כלי שיר כלי שיש ודומיהם רבים. עם היות ששייתן קשה, ורחוקה היא מאדם ההמוני שאינו אומן ובלי כלי אומנות, כ"ש שיש לחוש כאן שהיא מוכנת ומזומנת לפניו, שיבוא ויעשה מתחלה עד סוף ולא ירגיש, מתוך חשק הלמוד ישכח קדושת שבת לגמרי, או יקל בעיניו.

והביא ראיה: מהא דאיתא בגמרא במסכת שבת (דף ק"ג ע"א) רשב"ג אומר המכה בקורנס על הסדן חייב מפני שמאמן את ידיו, וקשו בה בני רחבה אלא מעתה חזא אומנותה בשבתא וגמר הכי נמי דמחייב, וס"ל להיעב"ץ חייב הוא דלא, אבל איסורה איכא, ככל פטורי דשבת לבר משלושה דברים.

ובשו"ת לבושי מרדכי (או"ח מהדורה תליתאה סימן כ"ט) הקשה על היעב"ץ שלא זכר את דברי תרומת הדשן (סימן ס"ג) שסובר שלימוד אומנות בשבת מותר לגמרי ואינו דומה לשאר פטורי דשבת דפטור אבל אסור דשאני הכא משום דלא עביד מעשה, והחילוק הזה מוזכר בגמרא במסכת שבת (דף ג').

וכן דעת המגן אברהם (סימן ש"מ סק"ח) דמותר לראות אומנות בשבת אף על גב שמלמדה.

ופסק המשנה ברורה (סימן ש"מ ס"ק כ"א) דמותר לראות אומנות בשבת אף על גב שמלמדה, ודווקא באקראי שנזדמן לו לראות וגם זה יש לו ליהרהר שלא ידבר אז מאומה עם העו"ג בזה וכדלעיל בסימן ש"ז ע"ש אבל לילך בשבת בכוון לבית העו"ג בשביל זה אסור משום ממצוא חפצך.

האם יכול אדם לשלוח שליח שיכבד את אביו במקומו שלוחו של אדם כמותו?

שלוחו, ובוודאי לכתחילה מצוה בו יותר מבשלוחו, אבל בדיעבד מעשה הכיבוד על ידי שלוחו יצא שפיר ידי חובתו, דמכל מקום נעשה המעשה, ועיין שם שדן במי שאינו יכול לגשת לעילוי נשמת אביו האם שלוחו הוא כמותו.

וכן מובא בשו"ת משנה הלכות (חלק י' סימן קנ"ה) שהחתם סופר אמא שלו שלח לקרוא לו, ושלה שליח לאמו שתמחל לו, ואמר שקיים מצות כיבוד אב על ידי שליח. ויש להקשות על כך: אם כן מדוע לא שלח יעקב שליח שיכבדו את אביו וכך לא היה נעש.

אבל בשו"ת מחנה חיים (ח"מ חלק ב' סימן כ"ט) כתב וז"ל: יש כיבוד בגוף הן, אם הוא מכבד לאב בגופו, דבודאי לא יוכל הן לעשות שליח לכבד לאביו, דזה הוא המצווה שהוא בעצמו יכבד לאביו, ולא יעשה שליח.

האם מי שאין לו אבא ואמא יכול לקיים יותר בהידור מצות כיבוד אב ואם ממי שיש לו?

ובשו"ת עטרת פז (ח"א כרך ב' יורה דעה סימן ח') הקשה: היכי קאמר ר' יוחנן "אשרי" והרי סוף סוף אותו אדם מפסיד מצות עשה דאורייתא דכיבוד אב ואם, ולא ניתנה תורה למלאכי השרת כדאמרין בגמרא במסכת ברכות (דף כ"ה ע"ב) ובוודאי דאם התורה ציותה למצוות עשה זו אפשר לקיימה ואף על פי שהוא בטורח, דלפוס צערא אגרא כדאמרין במשנה במסכת אבות (סוף פ"ה) ועוד מאי לשון "אשרי" נדקט הכא על ביטול מצוה, והוהו סגי למיימר "טוב למי שלא חמאן?"

והקשו הגרש"ז אורבאך זצוק"ל בספרו הליכות שלמה (סימן רצ"ט ס"ק י') ובשו"ת צ"ץ אליעזר (חלק י"א סימן ל"ד), וכן בתשובות והנהגות (ח"ב סימן קס"א וחלק ג' סימן צ"א וחלק ה' סימן צ"ט) וכן בשו"ת שבט הקהתי (ח"א סימן קל"ג): מדוע אין מקפידים שלא להזמין במוצש"ק וכן בימי החול הראשונים מונית הנסיעה שנהגו איננו שומר שבת ובטוח שאינו שומע הבדלה וגם איננו אומר המבדיל בין קודש לחול, הרי הנהג אסור מדינא במלאכה ונמצא שמכשילים אותו בידים בעשיית מלאכה?

הגאון רבי שלמה זלמן אורבאך זצ"ל נהג לדקדק לומר לנהג במוצאי שבת "גוט וואך" שבע טוב והנהג היה רגיל להשיב כך, וזה גופא הוה כמו ברכת המבדיל ומועיל להתיר לו מלאכה, כך כתב בתשובות והנהגות (ח"ה סימן צ"ט) ועיין בשמירת שבת כהלכתה (פרק ג"ח הערה ל"א).

"זכור את יום השבת לקדשו"

יש לחקור האם מותר להסתכל על פועלים גוים שעובדים בשבת כדי להתלמד איך לבנות או דילמא שיש איסור בזה?

הנה כתב מרן בשולחן ערוך (או"ח סימן ש"ו ס"ק י"ב) דמותר להרהר בעסקי בשבת דהרהור בעסקי מותר, אם כן לכאורה לפי זה יש להתיר לראות איך שגוים בונים שזה רק הרהור גרידא.

הנה החיד"א בספרו ברכי יוסף (או"ח סימן ש"ו ס"ק י"ב) כתב בשם מהר"ם פרויניציאל (בתשובה כ"י ס"י מ"ח) על הא דאיתא שם בשו"ע דהרהור בעסקי מותר וז"ל: ומטעם זה מותר לעיין במלאכה אסורה בשבת הנעשות על ידי עכו"ם להתלמד לעשותה כמעשהו ממנו ובאופן שלא יהיה טורח בעיניו זה כי אם ראות עיניו ומילתא דאיתא בקל.

יש לחקור האם במצות כיבוד אב ואם שייך שלוחו של אדם כמותו או דילמא כיון דהמצווה על הן, לא שייך בזה שלוחו של אדם כמותו.

הנה איתא בגמרא במסכת פסחים (דף ק"ד ע"ב) דרב יהודה אמר לבריה שילך לעולה לראות איך היא נוהג בהבדלה ומספרת הגמרא דלא אזל ושלח לאביי שילך להסתכל. יש להקשות: איך עבר על מצות כיבוד אב, ולא הלך ורק שלח שליח?

הגרצ"פ פראנק זצוק"ל בספרו הר צבי מתרץ: מכיוון ששלוחו של אדם כמותו, אם כן כאשר אדם שלח שליח, הוה כמותו ממש, ולכן מקיים מצות כיבוד אב.

וכן כתב בשו"ת יד יצחק (חלק ב' סימן ע"ז בסוף ד"ה אשר) וז"ל: כל אופני כיבוד שנזכר ביי"ד (סימן ר"מ ס"ק ד) מאכילו ומשקהו וכו' גם כאשר זה נעשה על ידי משהו אחר, הרי מכל מקום נעשו כל הכיבודים גם על ידי

"כבד את אביך ואת אמך" (כ"ב)

יש לחקור האם מי שאין לו אבא ואמא יכול לקיים יותר בהידור מצות כיבוד אב ואם ממי שיש לו.

הנה איתא בגמרא במסכת קידושין (דף ל"א ע"ב) אמר רבי יוחנן אשרי מי שלא חמאן, רבי יוחנן, כי עברתו אמו, מת אביו, ילדתו מתה אמו, וכן אביי.

בידו, הוצרך אסתר שהייתה יתומה מאב ואם, וכן כתב את הרעיון הזה במהרי"ל צינץ על מגילת אסתר (ב' ז). ולפי זה מפרש ביערות דבש: מה דאיתא במדרש רבה אסתר (ו' ה') על הפסוק: "כי אין לה אב ואם" אתם אמרתם יתומים היינו אין אב איכה ה' ג' חייכם שהגואל שאני מעמיד לא יהיה לו אב ואם שנאמר כי אין לה אב ואם, דהכוונה שהיהודים התייאשו אין להם זכות של כיבוד אב ואם, אמר הקב"ה אני יעמיד לכם צדקת שהייתה שלימה במצות כיבוד אב ואם ותגאל אתכם.

וביערות דבש שם כתב דבר נורא וז"ל: בעונותינו הרבים עולם הפוך, האבות מחנפים לבנים שלא יכעסו עליהם, ובימי הפורים האלו שראוי לנהוג בהם כיבוד למאוד כי זאת הייתה ההצלה, על ידי אסתר, ונהפוך אם לא ישלחו האבות לבנים מנות כפי הראוי, או שירבה לאחד וימעט לאחד, הלא יכעס על אביו ולא יבא אליו, או יבא בפנים זועפות וכדומה, או משבר בית ישראל, הלא הוקש כבודם לכבוד המקום ואיך יפגעו בשביל העדר קצת ממנו.

ובספר דרך פקודיך מצות (עשה ל"ג חלק המחשבה אות ה') כתב על פי פשוטו שהמצווה נוהגת בכל זמן ובכל מקום, אפילו מי שאין לו אב ואם, כי על ידי התורה ומעשים טובים שהאדם עוסק בהם מעטרין לאביו ואמו בגן עדן ומעלים אותו מדרגה לדרגה כפי שכתב רשב"י בזוהר הקדוש (ח"ג קט"ו ע"ב) ובפרט בחידושי תורה שהאדם מחדש ביום השבת, ועל כן נסמך מצות כיבוד למצות שבת כנודע מכתבי האריז"ל א"כ זה הוא הכל בכלל מצות כבוד את אביך וכו' ובהתבטלו מתורה ומעשים טובים וכל שכן אם עובר עבירה ח"ו מבטל מצות עשה דכיבוד, א"כ זה הוא ממצות עשה שכל התורה תלויה בה.

אדם ששמו "אבא" האם בניו יכולים לקרוא לו "אבא"? אשה ששמה "מזל טוב" וילדה האם בניה יכולים לברכה ב"מזל טוב"?

הגרע"י זצוק"ל בספרו שו"ת יביע אומר (ח"ב יו"ד סימן ט"ו אות ז) להקל ושהחמיר תבוא עליו ברכה.

רבנו יוסף חיים זיע"א בספרו שו"ת תורה לשמה (סימן רס"ד) כתב שאשה ששמה "מזל טוב" וילדה, יכולים בניה לומר לה "מזל טוב" כדרך העולם ולא צריכים לחשוש מקריאת שם האמא.

אבא שמבקש מבנו שיקנה לו סיגריות האם צריך לשמוע בקולו?

הסיגריות לאביו משום כיבוד אב או דילמא אסור להכשיל את האב בדבר זה. והשיב: אף שעישון סיגריות הוא דבר מסוכן, מכל מקום במה שהוא קונה את הקופסא לאביו עדיין אין בזה סכנה ודאית, שהרי יכול להיות שאביו יעשן רק סגריה אחת ליום, ולא יהיה בזה סכנה, ואם כן שוב אין בזה משום לפני עיור, וחייב לציית לאביו, ואף כשהבן יודע בבירור שאביו מעשן הרבה סיגריות בכל יום שהוא מסוכן מאוד, מכל מקום במה שהבן קונה את הסיגריות עדיין אין בזה משום לפני עיור, כיון שיש אפשרות להשתמש בהם באופן שלא יהיה בהם משום סכנה.

ובשו"ת משנה הלכות חלק (י"ב סימן כ"ג) גם כן נשאל במי שאביו צוהו שיקנה לו סיגריות האם צריך לשמוע בקולו, עיי"ש מה שכתב בזה.

האם יש איסור לכתוב את שמו של אביו בלא תואר?

ובשו"ת התעוררות תשובה (יו"ד סימן קכ"א) דחה זאת דליכא ראייה: משום דכיון דעדים חותמים משום תיקון חכמים ליכא בזיון בזה, וחכמים שתקנו זאת הייתה כדי שיהא להם יותר קל לחקור, ומה שהביא מהרמב"ם גם כן אין ראייה משום דאביו היה אדם גדול הזכירו על דרך שמתכבד בו שהוא אביו, מה שאין כן בסתם אדם, אם כן אין לנו שום ראייה להתיר. מהדברי חיים רואים: דסבירא ליה דבכתובה איכא נמי איסורה לכתוב שם אביו בלא תואר, וכן כתב בי"ם של שלמה על מסכת קידושי קידושין (דף ל"א ע"ב).

אבל רוב אחרונים חולקים על כך: דהנה רבנו חיים דוד אזולאי החיד"א בספרו שו"ת יוסף אומץ (סימן פ"ז) וכן בספרו שו"ת ברכה (סימן ר"מ) כתב שמותר לכתוב שם אביו בלא תואר רק כשמזכיר את פיו, וכן בשו"ת עמק שאלה (יו"ד סימן ס"ז) וכן הגר"מ פיינשטיין בספרו שו"ת אגרות משה (יו"ד ח"א סימן קל"ג) כתב דבכתובה ליכא איסור להזכיר שם אביו, ולכן הראי"ש כותב כמה פעמים אשר בן יחיאל משום דליכא איסור בכתובה להזכיר שם אביו בלא תואר, ועיין בשדה חמד ח"ג (עמוד 482) שדן באריכות בזה.

ומתוך: דלשיטת הפוסקים דכיבוד אב לאחר מותו הוא דאורייתא, להכי קאמר "אשרי" דמחד גיסא הוא יכול לקיים את מצוה זו בשלימותה אחר פטירתו ואינו מפסידה כלל, וגם מאידך גיסא ליכא החשש שיענש עליהם כשלא יכבדו כראוי כיון שהם אינם במחיצתו, אולם אם נימא דאחר פטירתו ליכא מצות עשה דאורייתא כלל קשה מדוע קאמר "אשרי" וכו', הרי אמנם דלא ייענש אבל ג"כ הפסיד מצוה חשובה זו וליכא "אשרי".

והנה רבנו יהונתן אייבשיץ זצ"ל בספרו יערות דבש (חלק ב' דרוש ב') כתב להסביר באופן נפלא את דברי הגמרא כי אי אפשר לקיים מצות כיבוד כראוי, ולא יגיע אדם עד תכליתה בכל דקדוקיה, אמנם אם אין לו אב ואם, והוא מצטער על זה שאין לו אב ואם כדי לקיים מצות כיבוד, א"כ יש לו שכר מה' כאילו קיימה בתכלית הקיום ותכליתו של המצווה בלי חיסור כלל, לכן אמרו אשרי מי שלא חמאן, דבזה יש לו שכר שלם על מצות כיבוד אב ואם.

ולפי זה כתב דבר נפלא: דלכן רק אסתר המלכה הייתה יכולה לנצח את המן שהוא מזרעו של עמלק, משום דכל כוחו של עמלק מזרעו של עשיו, הוא זכות של כיבוד אב ליצחק, שמאוד נהג בו כבוד ועיין באריכות בילקוט שמעוני (חלק א' רמז קט"ו), וא"כ מי שיבא לבטל זכותו וכוחו, צריך שתהיה לו גם כן מצוה זו של כיבוד בלי פקפוק, ומי הוא זה גבר שיש בידו מצוה זו בשלימות, ומי הוא שחף מפשע ולא יהיה פוגם בכבוד אביו בכל דהוא, ולכן כשבאתה אסתר שאין לה אב ואם כלל, והיא הייתה תמיד מצטערת שלא היה סיפוק בידה לקיים מצות כיבוד, אם כן יחשב לה לצדקה כאילו קיימה אותה בתכלית השלימות, וא"כ יש בידה גם כן מצות כיבוד לקום נגד זרעו של עשיו, ולהכניע להמן, בנו של עשיו שזכות כיבוד

מרון בשולחן ערוך (יו"ד סימן ר"מ ב) ולא יקראנו בשמו לא בחייו ולא במותו.

כתב החיד"א בספרו שם הגדולים (ערך אבא) שמי ששמו "אבא" וכך רגילים חבריו לקרואו אסור לבנו לקרוא לו "אבא" משום שנחשב שמזכיר את שם אביו. ואולם רבי חיים פלאגי זצוק"ל בספרו יפה ללב (ח"ג יו"ד ס"י רמ"ב) חולק וסובר שמותר. וכן פסק מו"ר מרן הראשון לציון מרן

"כבוד את אביך ואת אמך" (כ יב).

כתב מרן בשולחן ערוך (יורה דעה סימן ר"מ) אמר לו אביו לעבור על דברי תורה, בין מצוה עשה בין מצות לא תעשה, ואפילו מצוה של דבריהם לא ישמע לו. יש לחקור אבא שמבקש מבנו שיקנה לו סיגריות האם אינו צריך לשמוע בקולו כיון שעישון סיגריות הוא סכנה והווה בכלל ושמתם מאוד לנפשותיכם הוויא כאומר לו לעבור על איסור שאינו צריך לשמוע בקולו או דילמא חייב לשמוע בקולו.

הנה בספר וישמע משה (חלק ב' עמוד ר"ז) מביא ששאל את הגר"ש אלישיב זצ"ל באבא שמבקש מהבן שלו לקנות לו קופסת סיגריות, והבן יודע בבירור שכל מטרת הקניה היא כדי לעשן את הסיגריות האם חייב לקנות את

"כבוד את אביך ואת אמך" (כ יב).

פסק מרן בשולחן ערוך (יו"ד סימן ר"מ) שאסור להזכיר את שמו של אביו בלא תואר. יש לחקור האם רק כשמזכירו בפיו צריך להזכיר תואר אבל כשכותב את שמו של אביו מותר להזכירו בלא תואר או דילמא גם בכתובה יש איסור להזכיר את אביו בלא תואר.

הנה בשו"ת דברי חיים (בהשמטות לחו"מ סימן מ"ג) מקשה: לפי השיטות דבכל מיילי אמרינן כתיבה כדבור, אם כן איך חותמים אנשים שמותיהם ואת שמות אבותם במכתבים הרי אסור לאדם להזכיר שם אביו בלא תואר? ומתוך: כיון שחותמים שמות אביהם כדי שידעו מי הם ליכא איסורה. והביא ראייה: מהא דאמרינן בגמרא במסכת גיטין (דף פ"ז ע"ב) דעדים חותמים אני פלוני בן פלוני, ואם נימא דמשום כתיבה כדבור אסור לכתוב שם אביהם איך תקנו חכמים מילתא דאתי לידי איסורה, אלא על כרחך כיון דכוונתם שידעו מי הם מותר, וכן מצינו בגדולי עולם שחתמו במכתבים שמות אביהם, כגון הרמב"ם חותם עצמו משה בן מימון הרי אסור להזכיר שם אביו, אלא ש"מ דבכהאי גוונא ליכא איסורה.

האם מותר לקרוא לאחיו הגדול בשמו?

ר"מ) ובשירי ברכה (ס"ק י"ב) שאין חייב בכל סוגי הכיבודים לכבד את אחיו הגדול כמו אביו.

ולפי זה מיישב: הא דאיתא בגמרא במסכת כתובות (דף ע"ו ע"ב) כי אתא רמי בר יחזקאל אמר לא תציינתנהו להני כללי דכילל יהודה אחי וכו' ואיך היה מותר לקרוא לו בשמו הרי יהודה אחיו היה גדול ממנו, אלא שמע מינה דאין חייב לכבד את אחיו הגדולים, בכל מיני הכבודים שצריך לכבד את אביו. והחיד"א הביא ראיה בספרו ככר לאדן (עמוד רצ"ב) מהא דאיתא בגמרא במסכת שבועות (דף כ"ח ע"ב) דאבימי אמר לאחווה עיפא אישתבשת, אף שהיה גדול ממנו, רואים שאינו חייב לנהוג באחיו הגדול בכל מיני כבוד. ובמנחת סולת (מצוה ל"א) כתב עוד סברה מדוע מותר לקרוא לאחיו הגדול בשמו: לפי מה שאיתא בדברי מרן השולחן ערוך (יו"ד סימן ר"מ ס"ק ב) שהאיסור שלא לקרוא לאביו בשמו הוא מטעם מורא אב, ולא משום מצות כיבוד. אם כן יש לומר בפשטות שהטעם שיהא מותר לקרוא לאחיו הגדול בשמו, משום שאח הגדול נתרבה בפסוק רק לעניין כיבוד ולא לגבי מורא כמו שכתב בבית מאיר (יו"ד סימן ר"מ ס"ק כ"ג) וכן כתב ב"מ של שלמה על מסכת קידושין (סוף סימן י"ח), ועיין בעיקרי הד"ט שמוספק בזה.

"כבד את אביך ואת אמך" (כ יב).

הנה בגמרא במסכת כתובות (דף ק"ג ע"א) ילפינן מהירבוי של המילה "את" שצריך לכבד גם את האח הגדול.

ונחלקו הפוסקים האם כל אח שגדול ממנו צריך לכבד או רק הבכור: דהנה בשו"ת הלכות קטנות (ח"א סימן קכ"ו) וכן בשו"ת שבות יעקב (ח"א סימן ע"ו) כתבו שכל מה שחייב לכבד את אחיו הגדול, היינו דווקא הבכור אבל שאר אחיו הגדולים אין צריך לכבד. אבל בשו"ת חתם סופר (ח"ו סימן כ"ט) סבירה להו דגם באח הגדול שאינו בכור צריך לכבד.

יש לחקור האם מותר לקרוא לאח הגדול בשמו, כמו שקיימא לן בדברי מרן בשולחן ערוך (יו"ד סימן ר"מ ס"ק ב) שאסור להזכיר את שמו של אביו בשמו או דילמא שלעניין זה לא מרבים את אחיו הגדול.

הנה במנחת חינוך (מצוה ל"ג) כתב וז"ל: כיון דכיבוד מסרו הכתוב לחכמים, אם כן באביו ואמו שייך בכיבוד שלא לקרוא אותו בשמו, אבל אחיו אפשר דאין זה בכלל כיבוד, ולא מצינו שיהיו נזהרים בזה כמו שמוזהרים באביו ואמו. וכן כתב החיד"א בספרו ברכי יוסף (יו"ד סימן

האם מותר לאדם לשבת במקומו של אביו לאחר שנפטר אביו מן העולם?

מגוי אין להביא ראיה כיוון דהפריז על המדה, וכל שכן בזה דעשה שטות לעשותו מוקצה.

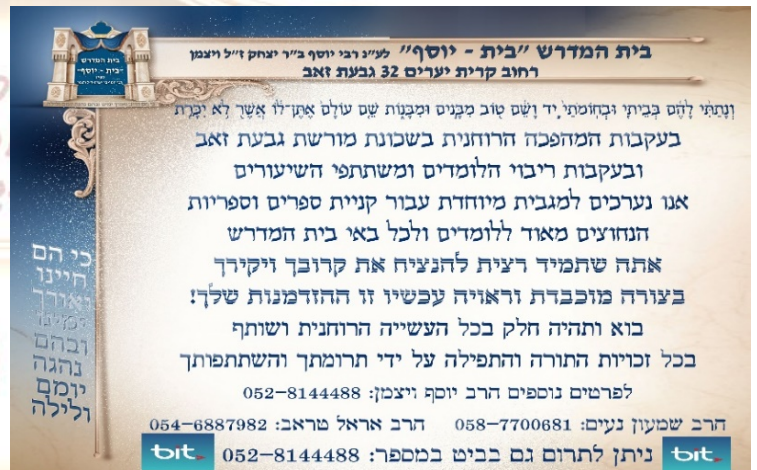
ובספר חיים ביד (יו"ד סימן קכ"ה אות מ"ח) הביא בשם בנו הגר"א פלאגי ז"ל, שכותב שמלשונו של הרמב"ם הטור והשולחן ערוך יש לדייק שדווקא לעניין לקרוא בשמו הדין הוא בין בחייו בין במוותו, אך לעניין שלא ישב במקומו נראה דהוא דווקא בחייו.

ובספר יפה ללב ח"ה להגר"י פלאגי מעיר מהא דנפסק בשולחן ערוך (יו"ד סימן שס"ד סעיף ז) דהחוצב קבר לאביו וקברו במקום אחר לא יקבר בו הוא עולמית משום כבוד אביו, חזין דאפילו אחרי מות אביו לא ישב הן במקום שיחדוהו לאביו, אך מעיר על זה דזה היפך הכתוב במלכים ב' ושלמה ישב על כיסא דוד אביו.

ומתוך: דלא קשה מידי שהרי כתוב שם לעיל מזה וישב המלך וכו' כי שלמה בנך ימלוך אחרי' והוא ישב על כסאי תחתי כי כן אעשה היום הזה, וכגונה דידן כי כן צווה לו, יש לקיים ציוויו מצד היותו מלך וכו' וגם מצד היותו אביו, ודאיכא חומר שבועה בדבר, וא"כ אין ראיה משלמה לשאר בני אדם. וכן כתב בספר חיים ביד: דמשם אין ראיה דעניין שלמה שישב על כיסא דוד אביו שמורה דעל כסאו ממש ישב, אין ראיה משם לשאר בני אדם, דהרי הושיבו בחייו ונתן דוד הודאות לה'.

וכן כתב בספר שו"ת ירך יעקב (ארגואטי יו"ד סימן י"ד) שדן באריכות בזאת השאלה אם ההלכה של שלא יעמוד ולא ישב במקומו נאמרה גם על לאחר מות האב, והוכיח דאיסור השיבה במקומו הוא רק בחיי האב אבל לאחר מותו מותר, ולא עוד אלא שאין בדבר אפילו משום מדת חסידות כמו שמשמע מדברי ספר חסידים (סימן תתי"א), עיין שו"ת ציץ אליעזר (חלק ט"ו סימן מ"א). ודבר זה מוזכר כבר בראשונים: דהנה בתוספות ר"י הזקן על הגמרא במסכת קידושין (דף ל"א ע"ב) כתב שהאיסור לעמוד במקום אביו זה רק בחיי אביו.

והגר"ח קנייבסקי זצוק"ל בספרו דרך שיחה (עמוד רפ"ב) נמי פסק שמותר לכן לשב על כיסא אביו לאחר מותו, ואף הוא בעצמו עשה מעשה רב לשבת על כיסא אביו הקהילות יעקב.

איתא בגמרא במסכת קידושין (דף ל"א ע"ב): ת"ר איזהו מורא, לא עומד במקומו, ולא יושב במקומו, ולא סותר את דבריו, ולא מכריעו.

וכן פסק מרן בשולחן ערוך (יו"ד סימן ר"מ ס"ב) לא יעמוד במקומו המיוחד לו לעמוד שם בסוד זקנים עם חברו או מקום המיוחד לו להתפלל, ולא ישב במקום המיוחד לו להסב בביתו.

ולכן כתבו הפוסקים: דאם יש לכהן מקום קבוע איפה שהוא עומד על הדוכן בעת נשיאת כפים אסור לבנו לעמוד שם, כך פסק הגר"ח קנייבסקי שליט"א (הובאו דבריו בספר גם אני אודך חלק ב' עמוד קי"א).

יש לחקור אם הדין של לא ישב במקומו הוא גם לאחר מותו של האב, או דילמא לאחר מיתה ליכא איסור לעמוד או לשבת במקום אביו.

והנה הגר"ח פלאגי בספרו חיים מירושלים (על הירושלמי) כתב שיש להביא ראיה: מהא דאיתא בירושלמי במסכת פאה (פ"א ה"א) אמר ר' חזקיה גוי אשקלוני היה וראש פטרבולי היה ואבן שישב אביו עליה לא ישב עליו מימיו וכיון שמת אביו עשה אותה יראה שלו, ומשתמע מזה שהחיוב הוא גם על לאחר מותו. אבל הוא דוחה זאת: דמהכא ליכא הוכחה דהרי

לאחר עספר שנים של הדפסת והפצת עלון זה בארץ ובחו"ל, עאחר והוצאת העלון כרוכה בהוצאות כספיות גדולות, לצערנו הרב אנו נאלצים לצמצם מאוד את כמות הדפסת והפצת העלונים.

מעוניין לזכות את הרבים? אתה יכול בשמחה להדפיס עלון זה ולהפיצו באזור מגורך.

ניתן לעזור בהוצאת והפצת העלון ולהקדיש עלונים לזיכוי הרבים לבריאות אושר נחת וז"ש"ק ולע"נ קרובים וידידים.

הפענויין להיות שותף בהוצאת העלון ולזכות את הרבים יוכל לפנות לטלפון: 052-814448

ניתן ולהיות שותף בזיכוי הרבים ולתרום גם בביט בטלפון: 052-8144488